

УДК 159.9.072.5

Павло Карелін

ORCID iD 0000-0001-8128-3222

аспірант,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
вул. Андріївська, 15, 04070 Київ, Україна,
slimbaca@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ СХЕМИ «PERSON-X-ENVIRONMENT» В ЕМПІРИЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕЖ ОСОБИСТОСТІ

У статті обґрунтовується доцільність застосування експериментальної схеми PERSON-X-ENVIRONMENT у соціально-психологічних емпіричних дослідженнях функціонування психологічних меж особистості у комунікації. Показано, що психологічні межі є бідетермінованими утвореннями, які зазнають вплив диспозиційних і ситуативних чинників. Розглянуто переваги використання схем PxE у вивченні суб'єкт-об'єктних психічних утворень. На прикладі дослідження особливостей встановлення особистістю власних психологічних меж у різних комунікативних контекстах наведено способи підвищення надійності і валідності експериментальної схеми PxE. Зазначено, що для адекватного вивчення психологічних меж особистості, з огляду на їх природу, у соціально-психологічних емпіричних дослідженнях, в яких фігурують міжособистісні процеси, використання схем PxE видається найбільш релевантним і методологічно коректним.

Ключові слова: валідність; експериментальна схема; психологічні межі особистості; спілкування.

Вступ. Останні кілька десяти років спостерігається підвищення інтересу представників соціальних наук до теми психологічних меж особистості. Обставини буття у сучасному світі, що дедалі більше актуалізують проблеми автентичності, приватності, субординації, спільного простору, близькості, толерантності, насилля та багато інші, провокують дослідників фокусувати увагу як на природі цього феномену, так і на особливостях його формування, розвитку, функціонування і відновлення. Так, з'являється все більше праць, в яких констатується неморфологічна енергійна сутність психологічної межі (Леві, 2013; Тхостов, 2002), нерозривна зв'язок меж з особистісним і психологічним простором людини (Бурмістрова, 2004; Нартова-Бочавер, 2008), важлива роль меж при різноманітних клінічних розладах (Бескова, 2006; Brown, 2006), значущість регуляції меж при побудованні міжособистісних стосунків (Adams, 2005; Hartmann, 1991; Katherine, 1993) тощо. Непоодинокими є випадки конструювання стандартизованих діагностичних методик, спрямованих на дослідження багатьох аспек-

тів психологічних меж (Леві, 2013; Нартова-Бочавер, 2008; Шамшикова, 2009; Шамшикова та Волохова, 2013), що свідчить про неабиякий запит з боку емпіриків та практиків щодо подібних інструментів. Незважаючи на те, що психологічні межі «народжуються» і функціонують лише у контексті спілкування між людьми і групами, більшість досліджень належать до царини персонології, клінічної та середовищної психології, психодіагностики, психотерапії. Спостерігається нестача серйозних соціально-психологічних праць, які б на гідному теоретико-методологічному рівні продукували нове знання про особливості функціонування психологічних меж людей, що комунікують (Марцинковська, 2008).

Автори погоджуються, що психологічна межа, як утворення, виникає «на перетині» просторів належних до Я та просторів належних до оточуючого середовища, в першу чергу соціального, і, відповідно, вона нерідко описується як похідна від активності суб'єкта з одного боку і детермінуючих впливів середовища з іншого. Проте, бракує емпіричних до-

сліджень, що б адекватно враховували цю двофакторну сутність обговорюваного феномену.

Мета статті – обґрунтувати доцільність використання експериментальної схеми РхЕ в емпіричному соціально-психологічному дослідженні психологічних меж особистості і описати способи підвищення її надійності та валідності.

Загальна характеристика і методи валідації схеми РхЕ. При роботі над дисертаційним дослідженням «Особливості встановлення особистістю власних психологічних меж у різних комунікативних контекстах» постало завдання розробити методологічно коректний, економічний план кореляційного експерименту, здатний забезпечити високі показники достовірності отриманих результатів. Основною гіпотезою дослідження стало припущення, що людина по-різному встановлює власні межі, залежно від того, з ким спілкується. Тому, щоб уникнути односторонності при вивченні проблеми, план мав враховувати біде-терміновану диспозиційними і ситуативними чинниками динаміку психологічної межі.

Результативність емпіричного дослідження перш за все спирається на відповідність й повноту розробленого експериментального плану. Серед ключових складових якісно опрацьованого плану Д. Кемпбелл перелічує наступні етапи: по-перше, формулювання робочих гіпотез, визначення і операціоналізація досліджуваних змінних; по-друге, вибір схеми експерименту, процедур контролю побічних змінних та складання репрезентативної вибірки; по-третє, визначення статистичних методів для аналізу отриманих даних із врахуванням обраної схеми експерименту (Янчук, 2011). Дж. Гудвін (2004) звертається до запропонованого Т. Куком і Д. Кемпбелом порядку складання плану, як до класичного зразка позитивістсько-орієнтованої методології, акцентуючи на тому, що коректність дослідницького плану забезпечує валідність експерименту загалом. Валідність визначається як вимірювання саме того, що планувалось вимірювати, а повторюваність цих результатів – як надійність. Внаслідок з'являється можливість вести мову про 4 різновиди валідності експериментального плану і конкретні процедури щодо їх забезпечення:

1. Конструктна валідність (адекватне визначення незалежних і залежних змінних).

2. Внутрішня валідність (виключення по-

бічних змінних, що виступають у ролі ускладнювачів).

3. Зовнішня валідність (контроль вибірки, результати розповсюджуються за межі експерименту).

4. Валідність статистичних висновків (коректний аналіз отриманих даних) (Гудвін, 2004; Cook & Campbell, 1979).

Конструктна валідність емпіричного дослідження досягала, в першу чергу, побудовою теоретичної моделі конфігурування психологічних меж особистості у комунікації. Представлені у моделі конструкти обґрунтувались низкою пов'язаних теорій, результатами інших визнаних досліджень. Завдяки розробленій моделі ми визначили ключові поняття дослідження: «психологічна межа особистості», «конфігурування психологічних меж», «виміри психологічного простору особистості», «комунікативний контекст»; аргументовано відібрали й охарактеризували особистісні та ситуаційні фактори, що впливають на динаміку психологічних меж, а також операціоналізували динамічні параметри самих меж особистості. Крім того, забезпечення конструктної валідності здійснювалось завдяки підбору психодіагностичного інструментарію, здатного релевантно вимірювати залежні й незалежні змінні, який мав би доведену надійність і валідність.

На основі теоретичної моделі було складено схему кореляційного експерименту, головною особливістю якої стали відношення між залежними й незалежними змінними за типом РхЕ – «індивід-середовище» (Гудвін, 2004). Дана схема дослідження найбільше відповідає вивченню тих сил, які роблять внесок у конфігурування психологічних меж, обумовлене активністю суб'єкта, що взаємодіє із середовищем, внаслідок чого і породжується феномен «межі», – периферійного відносно індивідуальної просторовості утворення. Тому применшення або ігнорування впливу чи то індивідуальних, чи то ситуативних факторів неодмінно негативно вплине на валідність кореляційного експерименту. Розмірковуючи на цю тему, В. Янчук (2011) пише наступне: «Якою мірою поведінка людини контекстуалізована, тобто, чи регулюється вона певними універсальними принципами або виключно ситуаційними факторами? Деякі вважають, що життєдіяльність людини визначається універсальними факторами; інші – що поведін-

ка у високій мірі контекстуалізована й будь-які узагальнення поза конкретною ситуацією зробити доволі складно. Представники синтетичного підходу дотримуються значущості як особистісних, так і ситуативних факторів. Щодо соціальної психології вододіл у цьому питанні проходить між біхевіористами та когнітивістами, інтеракціоністами та т. і. Також присутня і об'єднавча традиція, що підкреслює значущість як ситуативних так і особистісних детермінант взаємодії» (с. 102).

В. Янчук (2011) підкреслює, що проблемне поле, яке склалося у сучасній соціальній психології та персонології при вивченні феноменології людини, пов'язане з використанням категорій «особистість», «ситуація», «активність». Він застерігає, що зсув акцентів дослідження в бік одного з названих компонентів базової тріади, неминуче призведе до обмеженості нашого розуміння та гіпертрофії одних аспектів за рахунок інших. Автор додає: «На практиці ж переважають дослідження, які зконцентровані на одному з нерозривних компонентів даної тріади – на особистості (персоноцентризм, персонологія); на ситуації (ситуаціонізм, біхевіоризм); на активності (акціонізм, мисленеводяльній підхід і т. п)» (Янчук, 2011, с. 133).

Схема РхЕ вперше була запропонована й зазнала бурхливого розвитку у роботах К. Левіна, який постулював, що поведінка людини є функцією взаємодії особистості та структури тієї ситуації, в якій остання опиняється, що знайшло вираження у формулі $V=f(P, E)$. По суті Левін методологічно і експериментально закріпив той факт, що різні люди в однакових ситуаціях демонструють неоднакову поведінку, так само, як і одна і та ж людина поводить ся несхоже у різних ситуаціях. А отже, експериментатор має водночас брати до уваги всі ці обставини. Учений стверджував: «Фактично, динаміка впливів оточуючого середовища може бути досліджена тільки одночасно з визначенням індивідуальних відмінностей...» (Левін, 2001, с. 210).

Л. Кронбах, у статусі президента АПА (1957 р.), наголошував на необхідності збільшення кількості РхЕ досліджень (Гудвін, 2004). Вбачаючи потенціал подібних схем, у своїх роздумах про експериментальний і кореляційний метод, він зауважував: «Зовсім недостатньо, щоб кожна з дисциплін запозичувала окремі підходи в іншій. Кореляційна психоло-

гія вивчає лише відмінності між організмами: експериментальна психологія вивчає лише відмінності між впливами. Загальна дисципліна вивчатиме одне й інше, але, крім того, вона зважатиме на, в іншому випадку забуті, взаємодії між змінними, пов'язаними з організмами та змінними впливу» (Гудвін, 2004, с. 311). У наведеній цитаті Л. Кронбах підкреслює цінність досліджень типу РхЕ, оскільки вони надають можливість аналізувати не лише прямі ефекти індивідуальних і середовищних чинників окремо, а й специфічну взаємодію між обома чинниками, як і у факторних планах загалом. І це робить дослідження надійнішими по суті та цікавішими, повнішими за охопленням.

Емпірику актуального дослідження психологічних меж особистості побудовано таким чином, що на відміну від класичного експерименту, обидві незалежні змінні, які розглядаються, по суті, є чинниками «ex post facto» (Готтсданкер, 2005; Гудвін, 2004). І якщо це «неминуче» для незалежної змінної Person, яка завжди буде суб'єктною, то для змінної – ENVIRONMENT, це необов'язково так. У нашому випадку, середовищна змінна хоч і розглядається як фактор впливу, все ж реєструється описово, як існуюча характеристика вже певним чином складених стосунків між досліджуваним та людиною-контекстом, тобто характеристика ситуацій, які представлені суб'єктивно, як феноменологічний фрагмент. Відтак, обидві незалежні змінні виступають в якості конструктів для вимірювання (або реєстрації), що дозволяє віднести це дослідження до різновиду факторних кореляційних експериментів (Готтсданкер, 2005; Гудвін, 2004; Янчук, 2011).

Експериментальна традиція вимагає використовувати терміни «залежна» і «незалежна» змінна при описанні активних, частіше за все лабораторних експериментів, коли такими поняттями позначається прямий, керований вплив дослідника на випробуваного. У кореляційних дослідженнях коректніше застосовувати терміни «фактори» і «параметри», через поширене фігурування суб'єктних змінних та неоднозначність причинно-наслідкових зв'язків. Проте, вслід за деякими авторами (Гудвін, 2004), ми використовуємо їх як взаємозамінні.

Складена нами схема дослідження налічує дві багаторівневі незалежні змінні і п'ять за-

лежних змінних. Перша незалежна змінна – когнітивний стиль, – характеризує особистість або, відповідно до РхЕ схеми – індивіда (person) і приймає два рівня: полезалежність/полenezалежність. Друга незалежна змінна – комунікативний контекст, описує тип міжособистісних стосунків досліджуваного з людиною-контекстом, у якості значущого елементу комунікативної ситуації або середовища (environment) і приймає чотири дискретних значення: домінування, підкорення, дистантність, близькість. Всі п'ять залежних змінних представляють виокремлені у теоретичній моделі параметри психологічних меж особистості, з урахуванням респонсивного чи ініціативного типу конфігурування: середовищна чутливість, реактивне встановлення, організмична чутливість, проактивне встановлення, проникливість меж (рис. 1).

перелічує основні загрози щодо внутрішньої валідності дослідження, серед яких називає: 1) зміни у часі; 2) мінливість побічних факторів; 3) відмінності експериментальних задач; 4) ефекти послідовності; 5) упередженість експериментатора. Дж. Гудвін (2004) також наводить перелік ускладнювачів, які несуть загрозу внутрішній валідності експерименту: 1) історія і дорослішання; 2) регресія до середнього; 3) тестування та інструментарій; 4) проблеми, пов'язані з учасниками (ефект відбору досліджуваних і ефект вибору); 5) виснаження (смерть досліджуваних). З огляду на ці зауваження, ми намагались приділити достатню увагу притаманним обраній нами схемі ускладнювачам, щоб максимально їх нейтралізувати.

Тестова батарея нараховувала три окремі психодіагностичні методики, останні дві з яких, представляли собою нерозривний діа-

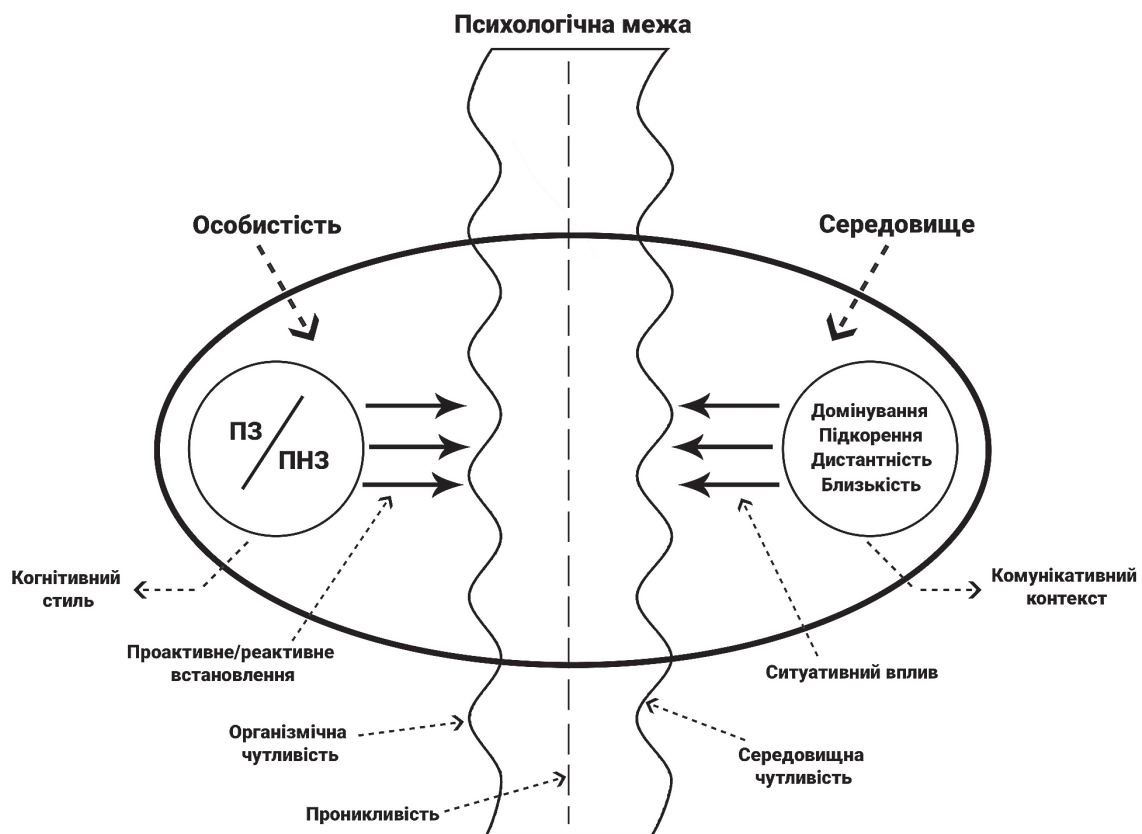

Рис. 1. Схема емпіричного дослідження конфігурування психологічних меж особистості у комунікації

У підсумку, ми отримали факторну схему кореляційного дослідження за типом 2x4 з багатомірною залежною змінною; характер варіювання незалежних змінних – якісний. Тип порівняння – міжсуб'єктний; групи незв'язані.

Р. Готтсданкер (2005) при обговоренні способів покращення експериментальних схем,

гностичний комплекс: 1) перцептивний тест Г. Віткіна «Включені фігури» – для виявлення когнітивного стилю ПЗ/ПНЗ (Холодна, 2004); 2) модифікована нами методика О. Кронік, Є. Кронік (1989) «Психологічна близькість у парі» – для реєстрації комунікативного контексту; 3) авторський п'ятишкальний особис-

тисний опитувальник «Конфігурування психологічних меж особистості» – для виявлення конфігурацій психологічних меж (за всіма п'ятьма параметрами 33) (Карелін, 2017).

Визначившись з методами оцінювання залежних і незалежних змінних, ми стикнулись з необхідністю обрати внутрішньо- або міжсуб'єктний спосіб організації кореляційного експерименту. Було вирішено не використовувати внутрішньосуб'єктний план, що вимагав би від досліджуваних, відповідно до усіх значень середовищної НЗ, чотири рази заповнювати тестову батарею, яка складалась з трьох методик, в тому числі містила авторський опитувальник КПМО на 133 питання. Причина полягала у необхідності в такому разі витратити додатковий час на кожний тестувальний сет, плюс, на час проміжків між ними, виконувати позиційне урівнювання для боротьби з ефектами послідовності, втоми, навчання, зниження мотивації та інш. Міжсуб'єктний план, натомість, не вимагав застосування даних процедур контролю. Його внутрішня валідність забезпечується залученням великої кількості респондентів, достатньої, з одного боку, для гарантування нормального розподілу серед підвбірок усіх побічних суб'єктних змінних та, з іншого боку, достатньої для достовірного виконання статистичних процедур ANOVA ($n > 30$), що було для нас більш прийнятним з міркувань економії ресурсів.

Серед способів зміцнення внутрішньої валідності експериментального плану, окрім застосування диспозиційно-ситуативної схеми, яку неможливо було ігнорувати при вивченні такого граничного суб'єкт-об'єктного феномену, як психологічна межа, також застосовувались такі методи первинного контролю, як: випадкове формування підгруп при міжсуб'єктному порівнянні, контроль побічних змінних, контроль мотивації учасників тощо.

З метою підвищення валідності й науководослідницького потенціалу експериментальної схеми, ще до етапу збору емпіричних даних, було створено соціологічну анкету, яка передувала батареї тестових методик. Анкета налічувала 9 пунктів, спрямованих на отримання інформації про індивідуальні особливості і географію респондентів. Відомості про такі індивідуальні характеристики, як, наприклад, вік, стать, освіта, професія або сімейний стан, надавали можливість реєструвати додат-

кові суб'єктні змінні, завдяки яким можливо не тільки здобути цікаві наукові результати, розширивши тим самим первинну дослідницьку схему, але й використовувати їх при необхідності в якості, наприклад, змінних урівнювання (Готтсданкер, 2005; Гудвін, 2004). А найголовніше, ставав доступним контроль розподілу цих додаткових змінних в середині всіх чотирьох міжсуб'єктних підвбірок для запобігання ефектам випадкового і систематичного змішування (Готтсданкер, 2005).

Міжсуб'єктні підвбірки на яких виконувались математично-статистичні процедури для аналізу впливу комунікативних контекстів (друга НЗ) налічували $n=120-140$; підвбірки, на яких аналізувався вплив когнітивного стилю (перша НЗ) та взаємодія між обома НЗ, налічували $n=70-150$. Від так, означений контроль, разом з великим числом n , сприяли підвищенню надійності і внутрішньої валідності актуального дослідження.

При складанні вибірки, ми спирались на той факт, що схема дослідження охоплює фактори і параметри (Н.З. і З.З.), властиві кожній людині, що не ставило особливих вимог до складу групи досліджуваних. Відомо, що не для всіх досліджень необхідно складати вибірки, що точно відображують певну популяцію (Гудвін, 2004). Вивчення особливостей встановлення психологічних меж має на меті, насамперед, описання відношень між незалежними і залежними змінними, які фігурують у будь-яких діадних стосунках, що звільняє від необхідності орієнтуватися на специфічні за ознаками популяції. Єдиним виключенням слід вважати фактор когнітивний стиль ПЗ/ПНЗ. Це обумовлено специфікою його становлення в онтогенезі. У 40-х та 70-х рр. Г. Віткін зі співавторами провели цикл експериментів, присвячених вивченню когнітивних стилів, які включали тест стрижня і рамки, два перцептивно-вестибулярних тести корегування вертикальності положення тіла та тест включених фігур. За результатами цих досліджень, крім іншого, вони прийшли до висновку, що така індивідуальна властивість, як перцептивна незалежність від поля демонструє послідовний віковий розвиток, який триває приблизно до 17 років. Встановлений факт автори схильні були трактувати на основі генетичної теорії диференціації, згідно з теорією Х. Вернера, як вікове зростання перцептивної артикульованості (Чупрікова, 1997). Відповідно, усталений

когнітивний стиль властивий лише особам, старшим за 17 років. Ці положення не було проігноровано. Для вибірки було встановлено нижню межу за віковим цензом на рівні 18 років. Таким чином, серед досліджуваних опинились лише дорослі особи.

Отже основну вибірку було складено у вірогідний спосіб, за принципом «зручної простої вибірки» із застосуванням додаткових методів контролю (Гудвін, 2004). Серед таких, слід окремо виділити контроль вмотивованості досліджуваних до свідомого проходження тестової батареї і контроль співпадіння реальних стосунків між респондентом і людиною-контекстом, з їх символічним зображенням у методиці для реєстрації комунікативних контекстів. Для цього в кінці згаданої методики розміщувалась пропозиція, краще не продовжувати тестування, у разі, якщо жодне зображення не відповідає згаданій конкретній людині з життя досліджуваного. Ця пропозиція одночасно являла собою «канальний фактор», за К. Левіном (Левін, 2001; Росс та Нісбетт, 1999), який підкреслював можливість «законно» відмовитись від процедури тестування (щоб позбутися невмотивованих респондентів), а також, своєрідний «фільтр» для хибно заповнених протоколів.

Після теоретичного визначення характеристик майбутньої вибірки, ми дбали про однаковість підходу у формуванні окремих вибірок, задіяних на різних етапах дослідження. Особливо це стосувалось тотожності методів складання вибірок пілотного та основного етапу дослідження. Дотримання такого принципу забезпечувало підвищення внутрішньої валідності загальної схеми кореляційного експерименту. Пілотний етап емпіричного дослідження відбувся у липні 2017 р. У тестуванні взяли участь 142 респонденти. Вибірка формувалась у випадковий спосіб. Публікувалось оголошення про набір добровольців у соціальній мережі Facebook. Основний етап емпіричного дослідження тривав з вересня по листопад 2017 р. Кількість респондентів, які взяли участь у тестуванні – 528 осіб. Вибірку склали мешканці всіх областей України, за виключенням АР Крим, а також декілька українців, що проживають за кордоном. Переважна кількість респондентів вказали місцем проживання Львівську (40%) та Київську (27%) області, найменша кількість респондентів – Рівненську та Сумську області (<1%). Метод

формування вибірки – аналогічний до застосованого в «пілоті».

Валідність дослідження суттєво залежить від правильного підбору математичних процедур при обчисленні зібраних статистичних даних. Вибір експериментальної схеми за типом РхЕ іманентно вказував і на засоби математичного аналізу отриманих результатів. За наявності двох незалежних змінних, найбільш прийнятним методом видавався двофакторний дисперсійний аналіз ANOVA. Він дозволяє прослідкувати присутність статистично значущих відмінностей за всіма п'ятьма параметрами психологічних меж при всіх значеннях незалежних змінних і виявити прямі ефекти та ефект взаємодії. Перевірка всіх показників ЗЗ щодо нормального розподілу даних здійснювалась за допомогою тесту Колмогорова – Смірнова. Ми застосовували критерій Левене, щоб підтвердити правомірність використання методу ANOVA, який вимагає однорідності дисперсій для здійснення підрахунків. Для виявлення статистично значущих відмінностей у випадку параметричних даних (вплив другої НЗ на перші 4 ЗЗ), в обчисленнях застосовувався апостеріорний тест Т'юкі (Sig.>0.05). Для непараметричних даних (вплив другої НЗ на п'яту ЗЗ) ми послуговувались апостеріорним тестом Геймса – Говеля (Sig.<0.01). Тестувальні сети пілотного та основного періодів збору емпіричних даних відбувались в електронному вигляді. По закінченню тестувального періоду всі кількісні показники психодіагностичних методик підраховувались згідно з ключем; некоректно заповнені протоколи відсіювались; сирі масиви числових даних вносились до електронного середовища комп'ютерної програми IBM SPSS Statistics for Windows 16.0 для обчислення за способами математико-статистичного аналізу.

Висновки. Глибоке і всебічне розуміння природи та механізмів функціонування психологічних меж особистості майже неможливе без включення до аналізу відповідних соціально-психологічних контекстів. В таких контекстах відбуваються як формування й розвиток цих функціональних органів людини, так і базовані на динаміці меж, регулятивні міжособистісні процеси, які, за необхідністю, залучають іншого або, навіть, багатьох інших. Методолого-методичний апарат сучасної соціальної психології володіє низкою засобів для адекватного охоплення цих аспектів

проблеми. Подальше тяжіння дослідницьких зусиль до вивчення психологічних меж, так би мовити, заангажовано, з ракурсів окремих дисциплін, може призвести, з одного боку, до розширення «локального» знання щодо його суті і властивостей, але, з іншого боку, посилює ризик втратити цільне, екологічне уявлення про предмет.

Таким чином, достеменно зрозуміти переконавання психологічних меж між людьми, що спілкуються поза суб'єкт-об'єктними/ суб'єкт-суб'єктними впливами видається неможливим. Перевага схеми РхЕ полягає в тому, що вона надає змогу не ігнорувати у дослідженні релевантні конфігуративним процесам індивідуальні та контекстуальні чинники, які обумовлюють динаміку розгортання психологічних меж особистості у комунікації. Сильною стороною розглянутої схеми є її факторна природа, що, окрім основних ефектів, дозволяє проаналізувати унікальну взаємодію диспозиційних та ситуативних впливів. Дво-

факторна структура схеми також підвищує її валідність, надаючи більше контролю над змінними.

Наведена схема актуального емпіричного дослідження дозволяє в подальшому додатково розглянути ширший спектр суб'єктних змінних, таких як вік, стать, освіта, професія, сімейний стан щодо їх кореляції з параметрами психологічних меж особистості. Цікавим виглядає можливість дослідити переконання психологічних меж, варіюючи ситуаційними чинниками, наприклад, середовищними (приміщення, освітлення, присутність інших) або міжособистісними (сильна-слабка ситуація за У. Мішелем, соціальна роль і статус людини-контексту, кризові драматичні зміни обставин у стосунках). Перспективним напрямом може стати концептуалізація поняття «зовнішні психологічні межі малих соціальних груп» і подальше їх вивчення за схемами «ГРУПА-Х-ГРУПА», «ГРУПА-Х-КУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ» і т. і.

Література

- Бескова Д. А. Клинико-психологические характеристики внешней и внутренней границ телесности. (На модели соматоформных расстройств): Дис. ... кандидата псих. наук: 19.00.04. Москва, 2006. 171 с.
- Бурмистрова А. В. Личностные особенности средового поведения, направленного на регуляцию границ бытийного пространства: Дис. ... кандидата псих. наук: 19.00.01. Краснодар, 2004. 177 с.
- Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента: учебное пособие. Москва: Академия, 2005. 367 с.
- Гудвин Дж. Исследование в психологии: методы и планирование. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 558 с.
- Карелін П. А. Досвід розроблення опитувальника «Конфігурування психологічних меж особистості». *Психологічні перспективи*. 2017. № 29. С. 92–104.
- Кроник А. А., Кроник Е. А. В главных ролях: Вы, Мы, Он, Ты, Я: Психология значимых отношений. Москва: Мысль, 1989. 204 с.
- Леви Т. С. Методика диагностики психологической границы личности. *Вопросы психологии*. 2013. № 1. С. 131–146.
- Левин К. Динамическая психология: Избранные труды. Москва: Смысл, 2001. 572 с.
- Марцинковская Т. Д. Психологические границы: история и современное состояние. *Мир психологии*. 2008. № 3. С. 55–61.
- Нартова-Бочавер С. К. Человек суверенный: психологическое исследование субъекта в его бытии. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 400 с.
- Росс Л., Нисбетт Р. Человек и ситуация. Уроки социальной психологии. Москва: Аспект Пресс, 1999. 429 с.
- Тхостов А. Ш. Психология телесности. Москва: Смысл, 2002. 287 с.
- Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 384 с.
- Чуприкова Н. И. Психология умственного развития: Принцип дифференциации Москва: АО «Столетие», 1997. 480 с.

- Шамшикова Е. О. Адаптация зарубежной методики «Границы Я» N. Brown. *Мир науки, культуры, образования*. 2009. № 4. С. 167–173.
- Шамшикова О. В. Волохова В. И. Психометрический анализ и стандартизация зарубежной методики «Психологические границы личности» Э. Хартманна. *Мир науки, культуры, образования*. 2013. № 5. С. 243–248.
- Янчук В. А. Методология и методы психологического исследования в психологии и социальных науках. Минск: АПО, 2011. 376 с.
- Adams J. *Boundary issues: using boundary intelligence to get the intimacy you want and the independence you need in life, love, and work*. New Jersey: Wiley. 2005. 252 p.
- Brown N. W. *Coping with Infuriating, Mean, Critical People the Destructive Narcissistic Pattern*. Westport: Greenwood Publishing Group, 2006. 203 p.
- Cook T. D., & Campbell D. T. *Quasi-experimental design and analysis issues for field settings*. Chicago: Rand-McNally, 1979.
- Hartmann E. *Boundaries in the mind: A new psychology of personality*. New York: Basic Books, 1991.
- Katherine A. *Boundaries: where you end and I begin*. New York: Fireside/Parkside Recovery Book. 1993. 143 p.

References

- Beskova, D. A. (2006). *Kliniko-psihologicheskie harakteristiki vneshney i vnutrenney granits telesnosti [Clinical Psychological Characteristics of External and Internal Body Boundaries]*. Candidate's thesis: 19.00.04. Moscow, Russia (rus).
- Burmistrova, A. V. (2004). *Lichnostniye osobennosti sredovogo povedeniya, napravlenno na regulyatsiyu granits bitiyogo prostranstva [Personal Specialties of Environmental Behavior Directed to Existential Space Boundaries Regulation]*. Candidate's thesis: 19.00.01. Krasnodar, Russia (rus).
- Chuprikova, N. I. (1997). *Psihologiya umstvennogo razvitiya: printsip differentsiatsii [Psychology of Intellectual Development: Concept of Differentiation]*. Moscow, Russia: AO «Stoletiye» (rus).
- Goodwin, J. (2004). *Issledovanie v psikhologii: metody i planirovanie [Research in Psychology: Methods and Design]*. Saint Petersburg, Russia: Piter (rus).
- Gottsdanker, R. (2005). *Osnovi psihologicheskogo experimenta [Psychological Experiment Essentials]*. Moscow, Russia: Academia (rus).
- Karelin, P. A. (2017). *Dosvid rozroblennya opytuvalnika «Konfiguruvannya psihologichnyh mezh osobystosti» [An Experience of Designing the Survey «Configuring Psychological Boundaries of Personality»]*. *Psyhologichni perspektyvy*, 29, 92–104 (ukr).
- Kholodnaya, M.A. (2004). *Kognitivniye stili: o prirode individualnogo uma [Cognitive Styles: about Personal Mind Nature]*. Saint Petersburg, Russia: Piter (rus).
- Kronik, A. A. & Kronik, E. A. (1989). *V glavnih rolyah: Vi, Mi, On, Ti, Ya: psikhologiya znachimih otnosheniy [In the Leading Roles: You, We, He, Thou, I: Psychology of Significant Relationships]*. Moscow, Russia: Misl (rus).
- Levi, T. S. (2013). *Metodika diagnostiki psihologicheskoy granitsi lichnosti [Methods of Diagnostic of Psychological Boundary of Personality]*. *Voprosi psikhologii*, 1, 131–146 (rus).
- Lewin, K. (2001). *Dinamicheskaya psihologiya: izbranniye trudi [Dynamical Psychology: Selected Works]*. Moscow, Russia: Smisl (rus).
- Martsinkovskaya, T. D. (2008). *Psihologicheskiye granitsi: istoriya i sovremennoye sostoyaniye [Psychological Boundaries: History and Current State]*. *Mir psikhologii*, 3, 55–61 (rus).
- Nartova-Bochaver, S. (2008). *Chelovek suverennyi: psikhologicheskoe issledovanie subyekta v ego bytii [Sovereign Human: Psychological Research of a Person in His Existence]*. Saint Petersburg, Russia: Piter (rus).
- Ross, L. & Nisbett, R. (1999). *Chelovek I situatsiya: uroki sotsialnoy psikhologii [The Person and the Situation: Perspectives of Social Psychology]*. Moscow, Russia: Aspect Press (rus).
- Shamshikova, E. O. (2009). *Adaptatsiya zarubezhnoy metodiki «Granitsi Ya» N. Brown [Adaptation of*

- Foreign Survey «Self Boundaries» N. Brown]. *Mir nauki, kulturi, obrazovaniya*, 4, 167–173 (rus).
- Shamshikova, O. V. & Volohova, V. I. (2013). Psihometricheskiy analiz I standartizatsiya zarubezhnoy metodiki «Psigologicheskiye granitsi lichnosti» E. Hartmanna [Psychometrical Analysis and Standardization of Foreign Survey «Psychological Boundaries of Personality» E. Hartmann]. *Mir nauki, kulturi, obrazovaniya*, 5 (42), 243–248 (rus).
- Tkhostov, A. Sh. (2002). *Psihologiya telesnosti [Psychology of Body]*. Moscow, Russia: Smisl (rus).
- Yanchuk, V. A. (2011). *Metodologiya i metodi psihologicheskogo issledovaniya v psihologii I sotsialnih naukah [Methodology and Psychological Research Methods in Psychology and Social Sciences]*. Minsk, Belarus: APO (rus).
- Adams, J. (2005). *Boundary issues: using boundary intelligence to get the intimacy you want and the independence you need in life, love, and work*. New Jersey, USA: Wiley (eng).
- Brown, N. W. (2006). *Coping With Infuriating, Mean, Critical People – The Destructive Narcissistic Pattern*. Westport, USA: Greenwood Publishing Group (eng).
- Cook, T. D., & Campbell, D. T. (1979). *Quasi-experimental design and analysis issues for field settings*. Chicago, USA: Rand-McNally (eng).
- Hartmann, E. (1991). *Boundaries in the mind: A new psychology of personality*. New York, USA: Basic Books (eng).
- Katherine, A. (1993). *Boundaries: where you end and I begin*. New York, USA: Fireside/Parkside Recovery Book (eng).

ПРИМЕНЕНИЕ СХЕМЫ «PERSON-X-ENVIRONMENT» В ЭМПИРИЧЕСКОМ ИССЛЕДОВАНИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ГРАНИЦ ЛИЧНОСТИ

Карелин Павел, аспирант, Институт социальной и политической психологии НАПН Украины, ул. Андреевская, 15,
04070 Киев, Украина, slimbaca@gmail.com

В статье обосновывается целесообразность применения экспериментальной схемы PERSON-X-ENVIRONMENT в социально-психологических эмпирических исследованиях функционирования психологических границ личности в коммуникации. Показано, что психологические границы являются бидетерминированными образованиями, испытывающими влияние диспозиционных и ситуативных факторов. Рассмотрены преимущества использования схем PxE при изучении субъект-объектных психических образований. На примере диссертационного исследования особенностей установления личностью собственных психологических границ в различных коммуникативных контекстах приведены способы повышения надежности и валидности экспериментальной схемы PxE. Указано, что для адекватного изучения психологических границ личности, в виду их природы, в социально-психологических эмпирических исследованиях, в которых фигурируют межличностные процессы, использование схем PxE является наиболее релевантным и методологически корректным.

Ключевые слова: валидность; общение; психологическая граница личности; экспериментальная схема.

APPLYING PERSON-X-ENVIRONMENT SCHEME IN EMPIRICAL STUDY OF PSYCHOLOGICAL BOUNDARIES OF PERSONALITY

Karelin Pavlo, Postgraduate Student, Institute for Social and Political Psychology of National Academy of Educational Sciences, 15 Andriivska Str.,
04070 Kyiv, Ukraine, slimbaca@gmail.com

The article proves the expediency of usage of experimental scheme PERSON-X-ENVIRONMENT in social-psychological empirical research, that studies how psychological boundaries of personality function in communication. Based on the short review of some modern studies about psychological

boundaries, we noticed among them only a small quantity of social-psychological empirical studies. We demonstrate that psychological boundaries are a bi-determined formation that is influenced by dispositional and situational factors. We analyze ways of creating a research plan that helps to increase its reliability and validity in general. We describe advantages of using the PxE scheme in the studies of subject-object mental formations. Using the example of our dissertation research that studies how a person establishes his or her own psychological boundaries in different communicative contexts we created two-factor correlation 2X4 scheme with multidimensional dependent variable. We provide ways to increase reliability and internal validity of the experimental PxE scheme with the means of primary control. We describe methods of increasing constructional validity through creating theoretical model and organizing a psychodiagnostic instrumentarium. We define principles and some methodic techniques of formation of empirical panels for our pilot research and main research. Also, we included a list of relevant methods of mathematical-statistical analysis of empirical research results that correspond with two-dimensional nature of PxE scheme. We mention that for an adequate study of psychological boundaries of a personality, taking their nature into consideration, in social-psychological research about interpersonal processes it is most relevant and methodologically proven to use PxE scheme. We define other possibilities of PxE scheme usage in social-psychological research of psychological boundaries of a personality.

Key words: *communication; experimental scheme; psychological boundaries of personality; validity.*

Стаття надійшла до редакції 30.07.2018

Прийнято до друку 27.09.2018